

pinnan alta

Mitä tapahtuu todella?

Nähdäänkö metsää puilta?

Ajattelevat ihmiset valottavat ajan ilmiötä pintaa syvemmältä.

Palstalla pannaan mutkat suoriksi ja paljastetaan olennainen.

Kuva: Lea Suominen-Erhiö

Vaikuttavuustieto on kertakäyttötavaraa, jota halutaan usein ennen kuin vaikutuksia voidaan olettaa edes syntyneen.”

Marketta Rajavaara, johtava tutkija, Kelan tutkimusosasto, mvs. hyvinvointipalvelujen professori, Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitos

Vaikuttavuusarviointien lukijaa jäljittämässä

Divarin hämy pysäyttää kiireisen. Nuhjuiset kirjat ovat yhtä kiehtovia kuin ne lukuisat syyt, joiden vuoksi ne päätyvät omistajiltaan divarin hyllyille. Siksi leikin ajatuksella, että perustaisin vaikuttavuustiedon antikvariaatin. Olen kerännyt viime vuosina melkoiset kasat vaikuttavuusraportteja eri aloilta, kuten lastensuojelusta, työvoimakoulutuksesta, henkilöstökoulutuksesta, terapiosta, kuntoutuksesta, taidemuseoista, laeista, kirjastoista, luotoksesta, hoitoketjuista, oikeusasiamiestoiminnasta ja tutkimuksesta.

Vaikuttavuustietoa edellytetään tällä hetkellä kaikissa hyvinvointipalveluissa. Sen tarvetta perustellaan kansalaisen edulla. Voisinko olettaa, että kadulta pistäytyisi ihmisiä ostosten lomassa penkomaan vaikuttavuusaarteita raporteja notkuivilta hyllyiltä? Kiinnostaisiko ihmisiä selata julkaisuja kuin lääkeseosteita ja päätellä niiden avulla, kannattaako mennä ensi viikolla taidemuseoon, kirjastoon tai vaikka työvoimakoulutukseen?

Entä jos kokoaisin vaikuttavuuden tietokannat maailmalta ja perustaisin alan yhteispalvelupisteen? Ihmiset voisivat näpelöidä infopäätteeltä tietoa siitä, miten heidän kannattaisi toimia pulmissaan.

Vaikuttavuuden käsite alkoi 1980-luvun lopulla ohjata julkisen ja yksityisen sektorin toimijoita. Uusliberalismin ja ylikansallisen ohjauksen vahvistuessa vaikuttavuudesta tuli tärkeä päämäärä hyvinvointipalveluissa. Välittömiä syitä vaikutusten arvioinnin lisääntymiselle olivat hyvinvointivaltion taloudellisten edellytysten heikentyminen, palvelujen markkinaohjauksen lisääminen sekä tulosohjauksen ja tilaa- ja tuottajamallien käyttöönotto. Vaikuttavuustiedon

hankkimiseksi alettiin ottaa käyttöön uudenlaisia tietorutiineja ja -järjestelmiä. Vähitellen vaikuttavuuden arvioinnista on tullut luonnollisena ja välttämättömänä pidettyä toimintaa.

Vaikuttavuuden arviointi ei olisi saanut niin keskeistä asemaa, elleivät vaikutusten kysymykset olisi olennaisia arkiajattelussamme. Pohdimme usein tekemisemme ja tekemättä jättämisemme vaikutuksia muille ja itsellemme. Vaikutusten arviointia on samoin kehitetty kaikissa suomalaisen hyvinvointivaltion vaiheissa. Tilastollinen vaikutustieto tuli tehokäyttöön 1800-luvun lopulla sosiaalipolitiikkaa perusteltaessa. Hyvinvointivaltiota laajennettaessa turvaututtiin suunnittelulähtöiseen vaikutusten arviointiin ja jonkin verran kokeelliseen arviointiin.

Arkielämässämme emme kuitenkaan mittaa tekemisemme vaikuttavuutta. Vai pohditko, millaisella vaikuttavuudella istuit eilen iltaa ystäväsi kanssa? Vaikuttavuustieto on hyötyjen laskemisen ja perustelemisen sekä varojen sijoittamisen tietoa: mihin asioihin kannattaa uhrata julkisia varoja, ja miksi jokin toiminto olisi tärkeämpi rahoitettavaksi kuin jokin toinen. Siten hyvinvointipalveluissa työskentelevien tulee osoittaa, todistaa, todentaa tai näyttää toimintansa vaikuttavuus.

Vaikuttavuustieto on kertakäyttötavaraa, jota halutaan usein ennen kuin vaikutuksia voidaan olettaa edes syntyneen. Budjettivuodesta ja projektien rahoitusjaksoista on tullut aikajäniteitä, joihin tiedon hankinta nivotaan. Mikään ei vanhene yhtä nopeasti kuin vaikuttavuustieto. Sen jälkeen kun jonkin toiminnon, ohjelman tai projektin vaikuttavuus on osoitettu, tiedolla ei ole käyttäjää.

Vaikuttavuustiedon avulla halutaan lisätä palveluiden järjeä, varmuutta, läpinäkyvyyttä ja helpottaa niiden valintaa. Vaikuttavuustietoa tuottamalla ammattilaiset vastuullistuvat huolehtimaan toimintansa hyödyllisyydestä. Tieto ilmaisee kuitenkin aika vähän niistä kehityskuluista ja vaikutuksista, joita ilmenee kansalaisten elämässä. Kenelläkään hyvinvointipalvelujen toimijalla ei ole aikaa tai varaa tarkastella toimintojen pitkäaikais-, yhteis- tai sivuvaikutuksia. Kuka tällaisesta tiedosta olisi kiinnostunutkaan, kun oman toiminnan perustelemisesta on tullut sen jatkuvuuden elinehto? Vaikuttavuustieto voi tästä syystä johtaa harhaan ja kätkeä ihmisten hyvinvoinnin ja selviytymisen riskit.

Kuka lukee vaikuttavuusraportteja? Selvityksiä tehdään ainakin päätöksentekijöille, rahoittajille, ylikansallisille organisaatioille ja toisille asiantuntijoille. Yhteiskunnallinen hallinta on hajautunut yhtäältä globaalin maailmanvallan lonkeroksi ja toisaalta paikallisiksi käytännöiksi, joten on yhä vaikeampaa jäljittää raporttien lukijoita. Selvitysten tekijät saataa tuntea mutta lukijat ovat piilossa.

Vaikuttavuusraportit ovat uudenlaista maailmankirjallisuutta, jota ei kirjoiteta tavallisia ihmisiä varten. Alan divariin ei olisi väentungosta. En aio silti antaa periksi vaan jatkan raporttien keruuta. Perustan ehkä joskus vaikuttavuustiedon museon. Siellä ihmiset voisivat kiireettömässä ilmapiirissä ihmetellä nykyisenlaista vaikuttavuustiedolla hosumista. Joskus nimittäin tulee aika, jolloin jokin muu käsite kuin vaikuttavuus ohjaa tekemisiämme. ●